

УДК 316.27:[37.015.3:005.32-027.561::341.231]:37.046"465*11/16"

DOI 10.26697/9786177089000.2017.187

© Спиця-Оріщенко Н. А., 2017

Спиця-Оріщенко Наталія Анатоліївна
Українська інженерно-педагогічна академія,
Харківська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 11

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВ 7-Х КЛАСІВ ЗАГАЛЬНОСВІТНІХ ШКІЛ

У статті наведено теоретичні та практичні аспекти розв'язання актуальної психолого-педагогічної задачі професійного самовизначення учнів загальноосвітніх шкіл на допрофільному рівні навчання на прикладі аналізу результатів експериментального дослідження структури та динаміки психологічних особливостей мотивації професійного самовизначення учнів 7-х класів загальноосвітніх шкіл. Розкрито взаємозв'язок між поняттями: професійне самовизначення, психологічні особливості мотивації, допрофільний рівень навчання, структура мотивації. Перспективною умовою оптимального процесу професійного самовизначення визначено формування та розвиток мотиваційних компонентів в учнів II ступеню навчання. Визначені перспективи подальших досліджень окресленого питання через призму формування й розвитку різних видів мотивації юної особистості з метою подальшої розвивальної та корекційної психологічної роботи з психологічного супроводу процесу професійного самовизначення школярів.

Ключові слова: професійне самовизначення, психологічні особливості мотивації, допрофільний рівень навчання, структура мотивації.

Проблема, її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Задача професійного самовизначення учнів загальноосвітніх шкіл посідає важливе місце у педагогічній та віковій психології, оскільки стосується вирішального моменту у життєвому становленні особистості і є однією з найважливіших у плані становлення людини як повноцінного члена сучасного суспільства. Учні необхідно здійснити вибір профілю навчання, професії, відповідного навчального закладу з урахуванням власних можливостей, бути гнучким та готовим до можливих змін на шляху свого професійного становлення у зв'язку з загальними змінами країни.

Згідно з Законом України «Про освіту», Законом України «Про загальну середню освіту», Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, затвердженою Наказом Президента України від 25.06.2013 № 344, Наказом Міністерства освіти і науки України № 1456 від 21.10.2013 «Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі», Наказом Міністерства освіти і науки України № 1550 від 04.11.2013 «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції профільного навчання у старшій школі», Листом Міністерства освіти і науки України № 1/9-433 від 07.07.2008 «Методичні рекомендації упровадження допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів», Листом Міністерства освіти і науки України № 1/9-528 від 28.11.2002 «Рекомендації Міністерства освіти і науки України щодо забезпечення профільного навчання», Новим державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, Концепцією нової української школи від 27.10.2016 у школі повинна здійснюватися профілізація та поглиблена профорієнтація учнів. Особливої актуальності у діяльності психологічної служби набуває психологічний супровід учнів в умовах допрофільного навчання та професійного самовизначення, формування бажання й готовності до свідомого вибору і оволодіння майбутньою професією з урахуванням власних навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей, потреб та можливостей, спрямування молоді щодо майбутньої професійної діяльності, забезпечення оптимальних умов для життєвого і професійного самовизначення.

Аналіз публікацій (виділення невіршених проблем). На сьогодні існує достатньо розроблений пласт досліджень мотивації професійного самовизначення. Принциповим є розгляд цього питання в особистісному контексті – соціальному, психологічному та індивідуальному, що впливає з теоретичних розробок та психолого-педагогічних підходів до вивчення компонентів професійного самовизначення учнів раннього юнацького віку (Г. О. Балл, Ю. З. Гільбух, В. Ф. Моргун, П. С. Перепелиця, Н. А. Побірченко, Н. І. Пов'якель, В. В. Рибалка, М. Л. Смульсон, Н. В. Синявський, Б. О. Федоришин, Н. В. Чепелева). До проблеми самовизначення звертаються в роботах К. О. Абульханової-Славської, Т. М. Афанасьєвої, І. С. Кона, І. І. Чеснокової (як проблеми розвитку особистості та її самосвідомості); Л. І. Анциферової, Л. Н. Когана, А. В. Мудрика, Д. І. Фельдштейна (як проблеми соціальної зрілості й визначення життєвої позиції), І. С. Гічана, М. С. Пряжнікова, В. Ф. Сафіна, П. П. Соболя (як проблеми самоздійснення і самореалізації особистості). У педагогічній та віковій психології проблема самовизначення особистості вивчається у зв'язку зі

специфікою юнацького віку, процесами формування світогляду (А. М. Кухарчук, П. А. Шавір). Юнацький вік є віком особистісного та навчально-професійного самовизначення (Д. Б. Ельконін, О. С. Кочарян, В. Ф. Моргун, О. Г. Солодухова), тому для успішної навчально-професійної діяльності важливо організувати навчальний процес з урахуванням особливостей професійного самовизначення учнів в умовах допрофільного навчання.

Процес професійного самовизначення ускладнюється постіндустріальним періодом життя країни, що створює сучасні виклики щодо більш раннього професійного самовизначення, мобільного образу життя та соціальної гнучкості учнівської молоді та ставить задачі не вузької спеціалізації «на все життя», а здатності окреслити коло професійних напрямів та змінювати своє професійне спрямування в залежності від вимог суспільства. При вивченні психолого-педагогічної літератури нами було виявлено протиріччя між необхідністю професійного самовизначення школярів та недостатністю методичних рекомендацій з вивчення ролі мотиваційних особливостей учнів загальноосвітніх закладів у виборі професії та засобів розвитку й формування внутрішніх мотиваційних чинників. Практично відсутні дослідження, в яких комплексно вивчаються психологічні особливості структури мотивації процесу професійного самовизначення учнів загальноосвітніх шкіл на допрофільному рівні навчання.

Ціль статті (постановка завдання). Висвітлити результати аналізу експериментального дослідження структури та динаміки психологічних особливостей мотивації професійного самовизначення учнів 7-х класів загальноосвітніх шкіл.

Виклад основного матеріалу, обґрунтування результатів дослідження. Для визначення психологічних особливостей зв'язків між елементами мотиваційної сфери підлітка – учня 7-го класу, що виявляються в процесі професійного самовизначення, був проведений кореляційний аналіз (з використанням коефіцієнта лінійної кореляції r_{xy} -Пірсона) показників методик сформованого психодіагностичного комплексу («Опитувальник мотивації досягнення» А. Мехрабіана, модифікація М. П. Магомед-Емінова, «Методика діагностики мотиваційної структури навчальної діяльності школяра» М. І. Алексєєвої, М. Т. Дригус, «Методика визначення рівня шкільної тривожності» Б. М. Філіпса, «Опитувальник професійних настановлень підлітків» І. М. Кондакова, «Прогресивні матриці» Дж. Равена).

Аналіз кореляційної матриці даних учнів 7-х класів дозволив визначити низку взаємозв'язків між параметрами методик, проте їх кількість є меншою, ніж в аналогічній матриці, обрахованій під час

аналізу даних учнів 8-х і 9-х класів. Попередньо можемо припустити, що структура мотивації професійного самовизначення в учнів 7-х класів є менш чіткою, ніж в учнів 8-х, 9-х класів.

Водночас, наголосимо, що згідно багатьох періодизацій психічного розвитку особистості, підлітковий вік – це складний період, що відзначає межі переходу від дитинства до дорослості (юності). Це один з найбільш кризових вікових періодів, що пов'язаний з бурхливим розвитком всіх провідних компонентів особистості і фізіологічними змінами, пов'язаними зі статевим дозріванням. Поряд з цим, підлітковий вік – неоднорідний період, що визначається наявністю різних фаз, в межах яких відбувається ряд суттєвих змін [1]. Так, наприклад, підліток на першій фазі (10-11 років) відчуває гостру потребу у самооцінці, проте в той же час переживає невміння себе оцінити (часто наявний перелік вкрай негативних характеристик по відношенню до себе). У 12-13 років (друга фаза) продовжує проявлятися ситуативно негативне ставлення до себе (під впливом оцінок інших людей, передусім, однолітків). При цьому переживання незадоволеності собою супроводжується актуалізацією потреби у самоповазі та загальним позитивним самовідношенням. У підлітка 14-15 років (третя фаза) формується так звана «оперативна самооцінка», заснована на порівнянні та співставленні власних особливостей особистості з певними нормами, які постають для дитини у якості ідеальних форм її особистості.

Тож, цими аспектами обумовлена психологічна характеристика учнів 7-х класів, які знаходяться на перших ланках розгортання особистісного розвитку (у межах підліткового віку), і тільки починають шлях до справжньої дорослості, пізнання себе та інших тощо.

У ході аналізу результатів, по-перше, було уточнено особливості мотиваційної структури навчальної діяльності учнів 7-х класів (див. табл. 1), а здійснена математико-статистична обробка даних, отриманих за методикою М. І. Алексєєвої, М. Т. Дригус, надала змогу визначити низку позитивних кореляційних зв'язків між мотивами навчальної діяльності школярів.

Як видно з таблиці 1, найбільшу кількість зв'язків визначено щодо показника «мотив саморозвитку». Зазначимо, що цей мотив є найбільш вираженим серед інших елементів мотиваційної структури навчальної діяльності учнів 7-х класів. Під час обробки отриманих результатів, був визначений статистично значущий позитивний взаємозв'язок між мотивом саморозвитку та пізнавальним мотивом, комунікативним мотивом, емоційним мотивом, а також мотивом позиції школяра. Таким чином, з прагненням до пізнання себе та розвитком власних здібностей в учнів 7-х класів взаємопов'язані

допитливість і прагнення до розвитку пізнавальних здібностей, прагнення зайняти певну позицію в стосунках з оточуючими (особливо у групі однолітків), усвідомлення своєї позиції учня у школі, класі, а також значущою є атмосфера, яку створює вчитель на уроці.

Таблиця 1

Взаємозв'язок показників вираження мотивів
у мотиваційній структурі навчальної діяльності учнів 7-х класів

	Пізнавальний	Комунікативний	Емоційний	Саморозвитку	Позиції школяра	Досягнення	Зовнішній
Пізнавальний							
Комунікативний	0,02						
Емоційний	-0,08	0,08					
Саморозвитку	0,31*	0,26*	0,33*				
Позиції школяра	-0,23	0,21	0,08	0,27*			
Досягнення	-0,04	0,01	0,07	0,08	0,18		
Зовнішній	-0,07	0,23	0,05	0,03	0,06	0,36*	

Примітка. * $p < 0,05$

Відтак, вираження прагнення до пізнання себе та розвитку власних здібностей у навчанні буде вищим, якщо в учня 7-го класу знаходить свого прояву інтерес до здобуття знань, прагнення до зайняття певної позиції в стосунках з оточуючими, усвідомлення позиції «Я-школяр», а атмосфера на уроці є позитивною («гарний вчитель»). І навпаки, вираження прагнення до пізнання себе та розвитку власних здібностей у навчанні буде меншим, якщо учень 7-го класу не проявляє допитливість, не усвідомлює позицію школяра, не прагне до зайняття певної позиції в стосунках з оточуючими, а атмосфера на уроці є негативною («поганий вчитель»).

Найбільше значення коефіцієнту лінійної кореляції r_{xy} -Пірсона серед описаних вище взаємозв'язків виявлено між показником «мотив

саморозвитку» та «емоційний мотив». Тож, прагнення до розвитку власного розуму та кмітливості, для того, щоб бути цікавою людиною, в учня 7-го класу взаємопов'язані найбільше з вчителем, який створює доброзичливу атмосферу на уроці, вміє зацікавити тощо. В цілому інтеракція «вчитель-учень» – один з ключових моментів мотивування школярів до навчальної діяльності [2]. Загальновідомим є і той факт, що інтерес до навчального предмету багато у чому пов'язаний з якістю викладання.

В той же час, зазначимо наявність статистично значущого взаємозв'язку між мотивом досягнення та зовнішнім мотивом навчальної діяльності в учнів 7-х класів (див. табл. 1). Тож, рівень учнівського прагнення до здобуття успіху є взаємопов'язаним з прагненням або уникнути покарання (учительського, батьківського) або отримання похвали.

Отже, в учнів 7-х класів, з одного боку, прояв мотиву саморозвитку у навчанні найбільше пов'язаний з вираженням емоційного мотиву, а з іншого – прояв мотиву досягнення у навчанні найбільше пов'язаний з вираженням зовнішнього мотиву. Можемо припустити, що означене відображає переважання зовнішньої стимуляції при прагненні до розвитку себе та прагненні до досягненні успіху у навчанні.

По-друге, було встановлено, що високий рівень розвитку загального (невербального) інтелекту (за методикою «Прогресивні матриці» Дж. Равена) позитивно корелює з високим рівнем розвитку мотиву прагнення до успіху/низьким рівнем розвитку мотиву уникнення невдачі в учнів 7-х класів (за методикою «Опитувальник мотивації досягнення» А. Мехрабіана, модифікація М. П. Магомед-Емінова) ($r_{xy}= 0,43, p<0,05$).

Таким чином, більш високий рівень інтелектуального розвитку учня 7-го класу, який є предиктором інтелектуальної готовності учнів до профільного навчання, взаємопов'язаний з проявом мотиву прагнення до успіху. Означене може свідчити про значущість інтелектуально-мотиваційних зв'язків у процесі професійного самовизначення.

По-третє, було уточнено особливості структури професійних настановлень учнів 7-х класів за відповідною методикою І. М. Кондакова. Так було визначено, нерішучість учня у професійному виборі взаємопов'язана, з одного боку, з ґрунтовністю, розсудливістю, раціоналізмом цього вибору ($r_{xy}= 0,31, p<0,05$), а з іншого – із заниженою самооцінкою ($r_{xy}= - 0,29, p<0,05$).

Наявність саме таких зв'язків може свідчити про прояв у специфіці професійного вибору особливостей особистості учня 7-го класу: рівня самооцінки та ступеня розсудливості.

По-четверте, було встановлено, що серед учнів 7-х класів, для яких властиве вищеописане відчуття невпевненості, нерішучості, труднощів, пов'язаних із вибором та початком професійної діяльності, не знаходить свого прояву фрустрація потреби у досягненні успіху: психічний фон у школі сприймається як сприятливий, тобто такий, що дозволяє учню розвивати свої потреби в успіху та досягненні високого результату (за методикою Б. М. Філіпса) ($r_{xy} = -0,31$, $p < 0,05$).

В той же час, показник «оптимізм/реалізм професійного вибору» позитивно корелює з зовнішнім мотивом навчальної діяльності в учнів 7-х класів ($r_{xy} = 0,27$, $p < 0,05$). Тож, учнівська упевненість, ідеалізація, відчуття, що абсолютно всі проблеми щодо професійної діяльності можна легко вирішити є взаємопов'язаними з прагненнями або уникнути покарання (учительського, батьківського) або отримання похвали у навчанні. Можемо припустити, що це є проявом певного перенесення відповідальності за власну життєдіяльність на інших людей.

По-п'яте, було уточнено особливості шкільної тривожності в учнів 7-х класів за відповідною методикою Б. М. Філіпса (див. табл. 2). Так, було визначено, що показник загальної тривожності у школі позитивно корелює з показником переживання соціального стресу, страху невідповідності очікуванням оточуючих та низької фізіологічної опірності стресу.

Тобто, загальний емоційний стан учня у школі є взаємопов'язаним, з одного боку, з соціальними чинниками (переживаннями щодо контактів у класі, очікуванням негативних оцінок від інших), а з іншого – з особливостями психофізіологічної організації, що знижують пристосовність дитини до ситуацій стрессогенного характеру та підвищують вірогідність неадекватного, деструктивного реагування на тривожний фактор середовища. Останні постають вкрай значущими про що свідчить найбільше значення коефіцієнту лінійної кореляції r_{xy} -Пірсона у зазначених зв'язках.

Показник фрустрації потреби у досягненні успіху позитивно корелює з показником страху невідповідності очікуванням оточуючих, низької фізіологічної опірності стресу та проблем і страхів у стосунках з вчителями. Таким чином, вираження несприятливого психічного фону, який не дозволяє дитині розвивати свої потреби в успіху, досягненні високого результату є взаємопов'язаним з соціальними та психофізіологічними особливостями (очікуванням негативних оцінок з боку інших, загальним, негативним, емоційним фоном стосунків із дорослими у школі, що знижує здатність дитини до навчання, особливостями психофізіологічної організації, що знижують пристосованість дитини до ситуацій стрессогенного характеру тощо). При цьому більш тісним є зв'язок з психофізіологічними

Збірник наукових статей

особливостями (якщо відстежувати найбільше значення коефіцієнту лінійної кореляції r_{xy} -Пірсона у зазначених зв'язках).

Таблиця 2

Взаємозв'язок показників шкільної тривожності у учнів 7-х класів
(за методикою Б. М. Філіпса)

	загальна тривожність у школі	переживання соціального стресу	фрустрація потреби досягнення успіху	страх самовираження	страх ситуації перевірки знань	страх невідповідності очікуванням оточуючих	низька фізіологічна опірність стресу	проблеми і страхи у стосунках з вчителями
загальна тривожність у школі								
переживання соціального стресу	0,27*							
фрустрація потреби досягнення успіху	0,23	0,04						
страх самовираження	-0,17	-0,01	0,16					
страх ситуації перевірки знань	0,19	-0,12	0,04	-0,05				
страх невідповідності очікуванням оточуючих	0,43*	0,21	0,29*	0,07	-0,19			
низька фізіологічна опірність стресу	0,46*	0,19	0,38*	-0,06	-0,18	0,32*		
Проблеми і страхи у стосунках з вчителями	0,24	0,09	0,29*	0,17	0,35*	-0,06	-0,05	

Примітка. * $p < 0,05$

Було виявлено статистично значущий взаємозв'язок між показником страху ситуації перевірки знань та проблем і страхів у стосунках з вчителями. Тож, можемо припустити, що переживання

учнів щодо перевірки знань та оцінки є взаємопов'язаними з оцінкою вчителя як дорослого.

Показник низької фізіологічної опірності стресу позитивно корелює з показником страху невідповідності очікуванням оточуючих. Це може бути свідченням перетину фізіологічних та соціальних передумов для виникнення тривожності в навчанні учнів 7-х класів.

В той же час, показник переживання соціального стресу в учнів 7-х класів позитивно корелює з показником мотиву позиції школяра (за методикою М. І. Алексєєвої, М. Т. Дригус) ($r_{xy} = 0,29$, $p < 0,05$). Такі дані вказують на те, що емоційний стан учнів, на тлі якого розвиваються їх соціальні контакти, який є напруженим, негативно забарвленим, взаємопов'язаний з вираженням почуттів, пов'язаних з статусом учня. Найважливіша потреба дітей підліткового віку – це потреба в самоствердженні, бажання зайняти певне місце у колективі [3]. З іншого боку, усвідомлення себе як учня, головний обов'язок якого вчитися, що є проявом вираженої позиції школяра тісно пов'язане з означеними вище соціальними чинниками (новий рівень стосунків між вчителем і учнем, між учнем і учнем тощо).

Показник низької фізіологічної опірності стресу в учнів 7-х класів негативно корелює з показником зовнішнього мотиву навчальної діяльності (за методикою М. І. Алексєєвої, М. Т. Дригус) ($r_{xy} = -0,31$, $p < 0,05$). Тобто, при вираженні у поведінці учнів зниженої пристосованості до ситуацій стрессогенного характеру, наприклад, до шкільного навчання в цілому, і підвищеної ймовірності деструктивного реагування на тривожний фактор середовища, меншим є прояв залежності протікання та результативності навчальної діяльності від страху покарання або радості від успіху. У цьому випадку психофізіологічні параметри – домінують.

Для унаочнення отриманих результатів та осмислення психологічних особливостей мотивації професійного самовизначення в учнів 7-х класів нами було використано факторний аналіз. Факторний аналіз був проведений за методом головних компонент з подальшим Varimax-обертанням. При виконанні факторного аналізу було прийнято рішення зупинитися на дев'ятифакторному вирішенні. Виділені фактори мають власні значення більше 1 і пояснюють 68,95% дисперсії (див. табл. 3). Відтак, нами було визначено провідні фактори та менш значущі. Три провідні фактори (пояснюють 32,49% дисперсії) включають до себе параметри, що описують особливості розвитку у навчанні за умов прояву емоційної складової, психофізіологічні та соціальні передумови виникнення шкільної тривожності, а також зазначають взаємозв'язок інтелектуально-мотиваційних показників («загальний інтелект» за методикою Дж. Равена та «мотив прагнення

до успіху» за методикою А. Мехрабіана, модифікація М. П. Магомед-Емінова).

Найбільш значущим серед школярів 7-ого класу постає прояв емоційного мотиву, мотиву саморозвитку та пізнавального мотиву у навчанні. При цьому, з найбільшою вагою до складу першого фактора увійшов саме показник емоційного мотиву. Саме тому, можемо припустити, що саме емоційна зовнішня складова навчання постає провідною в учнів 7-х класів. Вона взаємопов'язана з прагненням підлітка пізнати себе та світ довкола, розвиватись у навчанні.

Поряд з цим, не меншого значення відіграє загальна тривожність у школі, з якою найбільш пов'язана низька фізіологічна опірність стресу. До складу другого фактору також увійшли переживання соціального стресу, фрустрація потреби у досягненні успіху, страх невідповідності очікуванням оточуючих.

Як відзначалося раніше, загальний емоційний стан учня 7-го класу у школі є взаємопов'язаним, з одного боку, з соціальними чинниками (переживаннями щодо контактів у класі, очікуванням негативних оцінок від інших), а з іншого – з особливостями психофізіологічної організації, що знижують пристосовність дитини до ситуацій стрессогенного характеру та підвищують вірогідність неадекватного, деструктивного реагування на тривожний фактор середовища.

Не менш значущим є і виявлений зв'язок інтелектуально-мотиваційних параметрів у процесі професійного самовизначення. Так, до складу третього фактора з найбільшою вагою увійшли мотив прагнення до успіху (за методикою «Опитувальник мотивації досягнення» А. Мехрабіана, модифікація М. П. Магомед-Емінова) та показник загального інтелекту (за методикою «Прогресивні матриці» Дж. Равена).

Наступні три фактори (пояснюють 21,06% дисперсії) віддзеркалюють взаємопов'язаність особливостей вибору професії і специфіки прагнень до навчальних досягнень, зумовленими іншими людьми (батьки, вчителі); взаємопов'язаність, проте не вираженість страхів ситуації перевірки знань та проблем і страхів у стосунках з вчителями (відповідно до знаку факторного навантаження); а також, прояв страху самовираження.

Так, до складу четвертого фактора з найбільшою вагою увійшли показник «оптимізм/реалізм професійного вибору» (за методикою І. М. Кондакова), «мотив досягнення» та «зовнішній мотив» (за методикою М. І. Алексеевої, М. Т. Дригус).

Факторна структура мотивації професійного самовизначення
в учнів 7-х класів

Фактор 1	Емоційний мотив (0,79)	Пізнавальний мотив (0,58)	Мотив саморозвит. (0,60)		2,59	11,77%
Фактор 2	Загальна тривожність у школі (0,76)	- Переживання соціального стресу (0,50); - Фрустрація потреби досягнення успіху (0,50)	Страх невідповідності очікуванням оточуючих (0,65)	Низька фізіологічна опірність стресу (0,73)	2,45	11,15%
Фактор 3	Загальний інтелект (0,71)	Мотив прагнення до успіху (0,82)			2,10	9,57%
Фактор 4	Оптимізм відносно професійного вибору (0,80)	Мотив досягнення (0,57)	Зовнішній мотив (0,60)		1,79	8,15%
Фактор 5	Страх ситуації перевірки знань (-0,78)	Проблеми і страхи у стосунках з вчителями (-0,74)			1,56	7,12%
Фактор 6	Страх самовираження (0,86)				1,27	5,79%
Фактор 7	Висока самооцінка (0,89)	Самостійність у професійному виборі (-0,50)			1,18	5,37%
Фактор 8	Рішучість у професійному виборі (-0,52)	Імпульсивність професійного вибору (-0,81)			1,16	5,29%
Фактор 9	Комунікативний мотив (0,76)	Мотив позиції школяра (0,68)			1,03	4,69%

Примітка. В двох останніх стовпчиках, відповідно, – власне значення фактору та відсоток сумарної дисперсії.

Зв'язки між зовнішнім мотивом і мотивом досягнення та між показником оптимізму професійного вибору і зовнішнім мотивом навчальної діяльності вже були визначені нами під час аналізу кореляцій, проте одночасний вхід до фактора цих трьох показників може свідчити про особливості сприйняття впливів дорослих. Тож, з одного боку, рівень учнівського прагнення до здобуття успіху є взаємопов'язаним з прагненням або уникнути покарання (учительського, батьківського) або отримання похвали, а з іншого – з цим останнім прагненням взаємопов'язане ідеалізоване уявлення про вирішення проблем професійного вибору.

Поряд з цим, відповідно до параметрів, що увійшли до складу п'ятого та шостого факторів з найбільшою вагою та знаків факторного навантаження, можемо визначити, що з одного боку, в учнів 7-х класів наявний страх самовираження, а з іншого – взаємопов'язані низький рівень переживань щодо оцінки вчителя та стосунків з ним.

Останню ланку займають три фактори (пояснюють 15,35% дисперсії), відповідно сьомий, восьмий та дев'ятий, які описують аспекти професійного вибору та особливості прояву навчальної мотивації, а саме: взаємозв'язок між незалежністю та високою самостійністю у професійному виборі і високою самооцінкою; необережним ставленням до питань професійного самовизначення і рішучістю, впевненістю у професійному виборі; проявом комунікативного мотиву у навчанні і мотивом позиції школяра.

Під час кореляційного аналізу нами було визначено, що нерішучість у професійному виборі взаємопов'язана з заниженою самооцінкою. Водночас, факторний аналіз дав змогу визначити взаємопов'язаність самостійного вибору професії учнем 7-го класу з високою самооцінкою. При цьому, визначальним є і прояв імпульсивності, необережності у виборі професії, що є взаємопов'язаним з рішучістю при здійсненні такого вибору. Поряд з цим, усвідомлення позиції «Я-учень» взаємопов'язане з прагненням зайняти певну позицію в стосунках з оточуючими.

Висновки. Таким чином, здійснений аналіз отриманих даних дає змогу визначити, що, з одного боку, в учнів 7-х класів структура мотивації професійного самовизначення є менш чіткою, ніж в учнів більш старших класів; а, з іншого боку, провідним в ній постає визначення особливостей пізнання себе та світу довкола за умов прояву емоційної складової у навчанні, проявів психофізіологічних та соціальних передумов виникнення шкільної тривожності (загальна тривожність у школі, переживання соціального стресу, фрустрація потреби у досягненні успіху, страх невідповідності очікуванням оточуючих, низька фізіологічна опірність стресу), а також вираження взаємозв'язку інтелектуально-мотиваційних параметрів процесу

професійного самовизначення («загальний інтелект» за методикою Дж. Равена та «мотив прагнення до успіху» за методикою А. Мехрабіана, модифікація М. П. Магомед-Емінова); по-друге, знаходить свого прояву страх самовираження, властивим є низький рівень переживань щодо оцінки вчителя, а оптимізм професійного вибору є взаємопов'язаним з зовнішнім мотивом навчальної діяльності та мотивом досягнення; по-третє, найменш вираженими постають аспекти професійного вибору (визначений зв'язок між високою самостійністю у професійному виборі і високою самооцінкою; необережним ставленням до питань професійного самовизначення і рішучістю професійного вибору) та особливості прояву комунікативної шкільної мотивації (зв'язок комунікативного мотиву у навчанні і мотиву позиції школяра).

Література

1. Семенюк Л. М. Хрестоматия по возрастной психологии: учебное пособие для студентов / Л. М. Семенюк. – Москва : Институт прикладной психологии, 1996. – 304 с.

2. Грабал В. Л. Некоторые проблемы мотивации учебной деятельности учащихся / В. Л. Грабал. // Журнал «Вопросы психологии». – 1987. – № 5. – С. 56-59.

3. Горбунова О. И. Специфика и пути формирования мотивации учения у подростков [Электронный ресурс] / О. И. Горбунова – Режим доступа до ресурсу: http://www.edit.muh.ru/content/mag/trudy/12_2009/08.pdf.

Наталья Спица-Орищенко. Психологические особенности мотивации профессионального самоопределения учащихся 7-х классов.

В статье представлены теоретические и практические аспекты решения актуальной психолого-педагогической задачи профессионального самоопределения учащихся общеобразовательных школ на допрофильном уровне обучения на примере анализа результатов экспериментального исследования структуры и динамики психологических особенностей мотивации профессионального самоопределения учащихся 7-х классов общеобразовательных школ. Раскрыта взаимосвязь между понятиями: профессиональное самоопределение, психологические особенности мотивации, допрофильный уровень обучения, структура мотивации. Перспективно необходимым условием оптимального процесса профессионального самоопределения обозначено формирование и развитие мотивационных компонентов у учащихся II ступени обучения. Определены перспективы дальнейших исследований

очерченного вопроса через призму формирования и развития различных видов мотивации юной личности с целью дальнейшей развивающей и коррекционной психологической работы по психологическому сопровождению процесса профессионального самоопределения школьников.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, психологические особенности мотивации, допрофильный уровень обучения, структура мотивации.

Natalia Spitsa-Orishchenko. Psychological features of motivation of professional self-determination of 7th grades pupils.

The theoretical and practical aspects of the solution of the actual psychological and pedagogical problem of professional self-determination of pupils at the pre-profile level of education are presented in the article. The analysis of the results of an experimental research of the structure and dynamics of psychological characteristics of the motivation for professional self-determination process of pupils is considered. The correlation between concepts is marked: professional self-determination, psychological features of motivation, pre-profile level of education, structure of motivation. The necessary condition for an optimal process of professional self-determination is the formation and development of motivational components for pupils in the second stage of education. The prospects of further studies are determined through the prism of the formation and development of various types of motivation for the young person. The aim of further developing and corrective psychological work and psychological support for the process of professional self-determination of schoolchildren is noted.

Keywords: professional self-determination, psychological features of motivation, pre-profile level of education, structure of motivation.

Стаття надійшла до редакційної колегії 27.10.2017

Інформація про автора:

Спиця-Орищенко Наталія Анатоліївна – аспірант, Українська інженерно-педагогічна академія; практичний психолог, Комунальний заклад «Харківська спеціалізована школа № 11».